

LES CARTES DE JOAN FUSTER: ASPECTES LINGÜÍSTICS, RETÒRICS I DE DISCURS CONVERSACIONAL...

*A Vicent Simbor que em va ensenyar
Fuster per primera vegada...*

D'EPÍSTOLES, VIDA I ESCRIPTURA

Sabem que la llengua literària es nodreix de moltes coses, entre les quals hi ha les lletres. Els epistolaris són, en principi, reculls escrits de l'expressió espontània de la intimitat de l'autor, si no han estat escrits amb la idea d'una publicació posterior. La llengua epistolar reflecteix la immediatesa de les experiències, els sentiments i els pensaments de l'emissor, que també, conscient de l'escriptura, organitza i articula d'alguna manera aquest discurs escrit. L'epistolari d'un escriptor permet percebre clarament l'evolució de qui redacta les cartes com a persona i com a autor. A través del diàleg epistolar també s'estableix el «mapa» personal i intel·lectual i el progrés de la comunicació.

Un dels escriptors més representatius de la literatura catalana del segle xx és Joan Fuster (Sueca, Ribera Baixa, 1922 - 1992). Alhora que en llegim l'obra literària (assaig, poesia, crítica...), podem descobrir la correspondència monumental que va conservar al seu arxiu. A hores d'ara s'han publicat més de deu volums antològics de les milers de lletres que va enviar o va rebre l'escriptor valencià.¹ Al llarg de l'epistolari llegim opinions, idees, algunes confidències, projectes. L'article de premsa, el dietari, l'aforisme, la glossa, la crítica, la monografia literària i històrica, el pamflet, però també les cartes, van ser els mitjans expressius adoptats per Fuster per mostrar el seu pensament. De vegades, fins i tot, veiem que els diferents textos són vasos comunicants d'idees i opinions expressades a les cartes perquè apareixen al dietari posteriorment o paral·lelament.² A més, l'epistolari i les relacions que va es-

1. Des de 1997, l'editorial 3i4 i la Universitat de València editen la correspondència de l'escriptor de Sueca. Els volums són agrupats pels corresponents; les lletres apareixen creuades sovint, amb la qual cosa es poden resseguir temes, canvis i evolució dels autors. S'hi han publicat 11 volums fins al moment d'escriure aquestes línies, i estan en premsa almenys tres volums més. A més, en 1993, també es va editar l'*Epistolari Joan Fuster-Vicenç Riera Llorca*, per l'editorial Curial, i en 2002, l'*Epistolari Joan Coromines & Joan Fuster*, publicat per la mateixa editorial i la Fundació Pere Coromines.

2. Ho veiem, per exemple, en les opinions sobre Paul Valéry i la crítica explicades en una carta a Joan Triadú (Sueca, 12 d'agost de 1961), i que apareixen ja escrites en el *Diari de 1955* o, a

tablir Fuster són ben útils per entendre una bona part del món literari català de la postguerra.

Recordem que Joan Fuster va començar a publicar poesia —*Sobre Narcís* (1948)—, gènere que va arraconar posteriorment en benefici de l'assaig: *El descrèdit de la realitat* (1955), *Les originalitats* (1956), *Figures de temps* (1957), *Indagacions possibles* (1958), *Diccionari per a ociosos* (1964)... A partir dels anys seixanta és present als jurats literaris, a trobades d'intellectuals, i publica en revistes i diaris de Catalunya. Fuster havia viatjat a Barcelona el febrer de 1954 i, des d'aquell moment, les relacions personals i professionals amb catalans no deixen de créixer. Fuster, que ben aviat havia tingut contactes amb la tradició valencianista, va prendre una decisió clara a favor de la llengua i cultura autòctones i també dins la comunitat catalana. Per tant, la seua correspondència epistolar esdevé l'instrument més important per a mantenir una relació social activa, lligada sempre a la literatura (lectures, articles, creacions, etc.) i al seu entorn (escriptors, crítics, editors, censura i frustracions).

El diàleg epistolar significa records i experiències comunes que s'han produït entre l'escriptura de les cartes i, en molts casos, se'ns mostra com a substitut o complement de la tertúlia fora de València. La distància Sueca-Barcelona impedeix fer-la freqüentment per diversos motius: pares grans i malalts a càrrec d'un fill únic (aquesta situació és present durant les cartes dels anys 1964-1966 fins que moren), el treball periodístic de col·laboració que l'obliga a mantenir un ritme, els terminis dels encàrrecs editorials... Els epistolaris de Fuster editats es caracteritzen també per la distància pudorosa pel que fa a la vida privada de l'escriptor. No arriben a substituir les converses íntimes que pot mantenir amb els seus amics valencians o de Catalunya. Només hi trobem algunes confidències justes, mesurades.

I. L'ESTIL EPISTOLAR FUSTERIÀ

La llengua literària d'un escriptor inclou també el seu art epistolar. Les cartes de Fuster presenten elements discursius del seu estil. El meu propòsit és analitzar-los en les lletres que va creuar amb cinc historiadors i crítics literaris i alhora activistes culturals catalans representatius del passat segle: Rafael Tasis, Joan Triadú, Antoni Comas, Albert Manent i Joaquim Molas.³ El corpus considerat és de més de dues-centes cartes de Joan Fuster —totes enviades des de Sueca— que cronològicament se situen de forma majoritària entre principis

³ Inrevés, un comentari sobre la moral conservadora de la Bernat Metge a la carta a Antoni Comas (Sueca, 7 de març de 1955) apareix repetit posteriorment en l'«addició de novembre de 1968», del divendres 10 d'abril de 1953 (veg. Fuster 2002: 379-381, 447).

³. He editat aquest epistolari en dos volums. La primera part ja és publicada (Fuster 2009) i la segona era en premsa els dies del Congrés.

de la dècada dels cinquanta i finals de la dècada dels seixanta, que és el període més abundant de tot l'epistolari fusterià en general. A principis de la dècada dels setanta, la correspondència de Fuster va baixar en quantitat; els articles de premsa, els encàrrecs editorials i els compromisos que va comportar l'activisme cívic de l'escriptor van reduir el temps dedicat a la correspondència.

Per analitzar l'estil epistolar de Fuster acceptem l'esquema de recursos amb el qual ha estat estudiada majoritàriament l'obra de l'autor.⁴ Com s'ha repetit darrerament, hi ha tres pols que defineixen aquest estil: la ironia i l'humor, la sentenciositat i el conversacionalisme (Salvador i Liern 2009: 41-42; Ballester 2009: 187-201). Cal recordar que els tres apareixen moltes vegades combinats en la prosa de l'autor.

1. *Els mecanismes discursius fusterians per crear ironia, humor*

La ironia de Fuster és un dels seus trets estilístics més celebrats. La comunicació irònica es produeix gràcies a certs senyals del text que el receptor interpreta gràcies als coneixements que té i al context comunicatiu que hi ha. El joc irònic —tan elaborat per l'escriptor— i els recursos humorístics els podem llegir sovint en les cartes enviades des de Sueca.⁵ Veurem tot seguit com ho aconsegueix.

Una de les marques tipogràfiques que reconeixen els lectors de Fuster són l'ús de les cometes. Les utilitza com a signe d'ironia distanciada o bé per explicar desconfiança envers el lèxic. Hi ha també altres mecanismes distanciadors de l'escriptura, com els parèntesis, els guions, els interrogants o els incisos. Hom sap que, amb les cometes, Fuster mostra el refús de donar a les coses i als mots una significació fixada i clara perquè admeten més d'una interpretació. Són unes cometes iròniques «on el mot queda obert a la significació [i] tota la informació és contextual» (Viana 2008: 80-81): «És una col·lecció “provincial”, animada de les millors bones intencions. Hem començat amb la inexcusable matèria “antiga” (Corella, Timoneda, Ferrer), i, de més a més, tendenciosament centrada “valencianament”» (a Comas, 23 de novembre de 1973) o «Són dos aspirants a erudits de la meua parròquia (en el sentit comercial de la paraula “parròquia”» (a Molas, 19 de febrer de 1967).

Un altre dels poderosos mecanismes per crear ironia en Fuster —i que el fa ben original— és l'adjectivació sobtada amb contrastos inesperats. Aquesta

4. En el volum quart de la correspondència (Fuster 2000), Antoni Ferrando, curador del volum, en la introducció fa un repàs breu dels bons usos lingüístics de Fuster i fixa l'atenció en el lèxic, en les unitats fraseològiques.

5. Carme Gregori (2001: 101-108) també ha estudiat la comicitat, l'humor, la sàtira i la ironia segons l'argumentació teòrica de Fuster en diferents textos: del *Diari* als articles periodístics o els aforismes.

adjectivació obre un camí a la metaforització, a la vehiculació de sentits nous amb un efecte humorístic. A més, aquest contrast adjectival es basa sovint en un canvi de camp semàntic o en una degradació del seu valor i, «per tant, posa en qüestió, el substantiu que acompanya» (Sòria 2008: 64). Les cartes n'ofereixen un doll d'exemples esplèndid: «Sigues caritatiu i almogàver, i ajuda'm» (a Manent, 5 d'octubre de 1973); «una asèpsia liberal que us honora» (Fuster 2009: 320); «La meva total, irremeiable i aclaparadora indigència» (Fuster 2009: 297); «Sé que hi ha gent que no mira massa bé la presència de catalans en aquests "guateques" líricotranshumants» (a Comas, 26 d'agost de 1954); «La cosa de la vampiresca aventura de *Los fills de la Morta-Viva* ja se m'escapa» (a Comas, 5 de gener 1974); «La versió del semidifunt senyor Vidal (o com se'n digui)» (a Comas, 7 de maig de 1974); «I ara, a més de l'antologia, faig un estudi barbut i venerable, amb cites i tot» (a Molas, 19 de juny de 1959). Igualment, aquesta combinació contrastiva la realitza Fuster amb adverbis que «comporta sovint una mena de desplaçament qualificatiu, una condensació de sentit mitjançant l'expressió artificialment adverbial que s'integra en un sintagma dens, irònicament compacte» (Salvador i Liern 2008: 21): «El món cultural del país era un erm crapulosament insignificant» (a Comas, dia de St. Pere Protopapa de 1967) o «La Universitat de Cervera no era més que una vasta sagristia imperdonablement tètrica» (a Comas, dia de St. Pere Protopapa de 1967). Aquest contrast entre dos mots s'especifica a més quan un d'ells té valor material i fisiològic: «Aleshores em presentaren molta gent, tanta que no vaig tenir temps de "digerir-la" tota» (a Comas, 26 d'agost de 1954). La ironia i l'humor també l'aconsegueix a través d'expressions paradoxals: «Vivim en una democràcia orgànica i tothom és lliure de pensar com vulga respecte d'això i respecte del binomi de Newton. Però què vols que et diga!» (a Comas, 26 d'agost de 1954); «Les sessions literàriament més interessants foren els dinarots i els vins d'honor» (a Manent, 30 de desembre de 1954). L'adjectivació és usada per manipular o eixamplar el valor semàntic de l'expressió: «Ha quedat una mica ridícul a conseqüència del còmic ditirambisme d'Adlert» (a Manent, 21 de maig de 1955); «No passo de tastaolletes: un tastaolletes meninfotista» (a Molas, 15 de maig de 1964) o «El resultat sembla bastant ben travat, homogeni i "pirotècnic"» (a Manent, 10 d'agost de 1965). Fuster, amb el propòsit de sorprendre i divertir, també fa servir jocs de paraules: «*El Pont* de l'inefable [Miquel] Arimany és un pont llevadís, i el senyor del castell acostuma a baixar-lo poques voltes l'any» (Fuster 2009: 85) i «Les meves presumptes i presumptuoses *Obres completes* [...] l'intrèpid Max [Cahner] i amb el mestre Pepito [Castellet]» (a Molas, 10 de desembre de 1965), o estirabots que poden incloure l'insult més expressiu: «Molt grans deuen ser els nostres pecats com a poble —i ara em poso en el pla providencialista— perquè Déu nostre senyor se'ns hagi emportat en Riba i ens hagi deixat en Sagarra» (a Manent, 21 de juny de 1961); «D'aqueixa monja momificada que

és l'imbècil de [Manuel de] Montoliu. Ja podia repapiejar a base d'un altre tema, l'ihlustre burro» (a Manent, 17 d'octubre de 1955).

Un dels camps semàntics més presents en aquestes cartes és el de la religió. Fuster, fill de família carlista, amb un pare escultor d'imatges religioses, té una educació catòlica tradicional. Hi desplega un ventall d'usos del lèxic religiós, però és especialment potent l'ús i la manipulació de la fórmula religiosa habitual o l'ús de la retòrica catòlica de catecisme contra el seu receptor. Així podem llegir: «Aniràs a l'infern! Fill meu, això només havia pogut sortir de la teua angelical —en aquest cas demoníaca— imaginació [...] Ja t'ho dic: aniràs a l'infern! Nostre Senyor t'ho tindrà en compte. I serà inútil que allegues la teua patent de democratacristià i l'amistat amb bisbes i abats: sant Pere, vigilant, no t'hi deixarà entrar. Es tracta d'un pecat molt gros. [...] Que la Mare de Déu et faça un sant, amén. Rep el perdó paternalment indulgent de Joan Fuster» (a Manent, 4 de juliol de 1957)⁶ o «Nostre Senyor no ens deixi de la seva santa mà i que un dia ens puguem trobar tots plegats en la glòria celestial, amén» (a Molas, 19 d'octubre de 1962). Aquest lèxic religiós també l'usa en algunes comparacions, com ara: «Jo tinc tant d'erudit com de bisbe, és a dir, pràcticament una possibilitat tan remota d'ésser-ne, que fa riure» (a Molas, 21 de febrer de 1957) o alterant el sentit de la comparació: «Ser un voltairià com Déu mana» (a Comas, dia de St. Pere Protopapa de 1967).

Un dels mecanismes de creació lèxica és el neologisme. Fuster l'usarà com un mitjà més d'expressivitat, de creació personal de l'idioma i amb l'objectiu últim de fer somriure el receptor de la lletra: «Ens féu menjar paella i ridruejisme [amb referència a Dionisio Ridruejo]» (a Manent, 31 de març de 1957) o «Què “monografitzes”?» (a Molas, 19 de juny de 1959). Un altre procediment lèxic que ens permet formar paraules és la composició. Fuster també en crea amb una bona càrrega irònica: «En una revista com l'ojarroquialmonserratina» (a Molas, 10 de desembre de 1965); «Corres el perill de convertir-te en un Albermanentdesquerra, o si vols, en un Antialbermanentdesquerra» (a Molas, 10 de desembre de 1965).

Tancarem aquest primer apartat amb les citacions que fa Fuster a les cartes; unes citacions de vegades exactes, de vegades aproximades i també possiblement adaptades: «Tots, però, vam coincidir que don Joan [Maragall] tenia molta raó: la poesia “és plena de virtuts inconegudes”. Una virtut inconeguda de la poesia era allò: passar una setmana a Formentor, badant i alimentant-se gratuïtament. Que Déu els augmenti la caritat, als organitzadors» (a Molas, 19

6. Fuster escriu així a Manent a partir del fet real de la història dels Jocs Florals mig familiars del carrer Caponata, que va organitzar Maurici Serrahima en 1957. Manent va enviar-li dos sonets amb morfologia valenciana i adjuntant-li una targeta en blanc que conservava de Fuster. El jurat va escriure a l'escriptor de Sueca, comunicant-li que li enviaven un cendrer d'orfebreria de premi. Fuster —que feia un temps que no escrivia versos— va endevinar la facècia per les dedicatòries apòcrifes que Manent havia fet a Miquel Arimany i Antoni Comas.

de juny de 1959); «Però, fotre!, els temes que m'heu reservat són de tan escassa amenitat, com diria el senyor Pla, que estic a punt de declinar l'honor» (a Manent, 17 de novembre de 1956); «No cal dir que em faria feliç assistir al dinar (que m'imagino pantagruèlic —Blasco Ibáñez deia de tots els dinars opípars que eren “pantagruèlics”: lloat siga Déu!) de col·laboradors del Segle» (a Manent, 10 de febrer de 1957); «Ho vam passar bé. La consigna que adoptàrem l'Espinàs i jo fou: “No hi anirem pas a la rajoleria”. És una afirmació poètica del senyor Foix. (Afirmació o negació, tant hi fa)» (a Manent, 9 de juny de 1959) i «Crec, com Pla, que els cornuts solen ser unes persones simpatiquíssimes i dignes del major respecte» (a Molas, 19 de març de 1967).

2. *La sentenciositat*

Sabem que l'aforisme és l'expressió mínima de l'assaig, caracteritzat per la brevetat, la rotunditat lapidària, l'economia expressiva, la paradoxa, l'antítesi i la ironia. Joan Fuster va conrear l'aforisme de manera habitual i n'ha deixat testimoni en volums sencers, com ara *Judicis finals* (1960), *Consells, proverbis i insolències* (1968) i el pòstum *Bestiari* (2005), o en parts incloses en assaigs generals, com per exemple «Poques paraules», a *Sagitari* (1985). Per tant, hom ha assenyalat que hi ha en l'estil de Fuster una tendència a la sentenciositat o a les expressions de to aforístic, definitori, tantes vegades sorprenents. Així, també en l'art epistolar del nostre escriptor veiem aquesta tendència.⁷ Entre les cartes de Fuster en podem anar espigolant: «Els mallorquins són uns animals molt curiosos» (Fuster 2009: 105); «Els dialectalistes són gent pacífica» (Fuster 2009: 106); «El surrealisme espanyol és un surrealisme aigualit» (a Comas, 26 d'agost de 1954); «La ira resulta una bona matèria de poesia» (*ibid.*); «Cada bisbe espanyol és, en essència, una madame de Sevigné politicoteològic» (a Manent, 18 de maig de 1961); «La vida és això: un dia ets un noi, i l'endemà esdevens catedràtic, acadèmic, venerable barba» (a Comas, 6 de març de 1974). Sabem que la paradoxa és una estratègia retòrica de bon profit en l'estructura aforística i Fuster no dubta a emprar-la: «La pornografia —i ben mirat, mai no s'hi arriba— pot ésser matèria de literatura, tant com la devoció a qualsevol sant» (a Comas, 7 de març de 1955); «No tota la mística és sant Joan de la Creu —com, certament, no tota la “pornografia” és Aristòfanes, o Marcial, o Rabelais» (a Comas, 7 de març de 1955) o «La música està en decadència d'ençà del dia que Mozart va escriure la primera nota del seu Rèquiem» (a Manent, 2 d'octubre de 1958).

7. Isidre Crespo (Fuster 1999:184) ha cercat els aforismes intratextuals de l'obra fusteriana, i ja en va trobar alguns en la correspondència de Joan Fuster amb Salvador Espriu.

3. *El conversacionalisme*

Hom ha dit que la carta és una mena de conversa retardada, ajornada entre dos parlants —tot i que un dels dos és absent—; per tant, hi ha elements clars del llenguatge oral, de la conversacionalitat. Si sabem que una de les característiques de l'estil fusterià és precisament aquesta conversacionalitat, el caràcter general de diàleg dels seus textos, en les seues lletres, encara hi serà més. Tot-hom reconeix com a elements propis d'aquesta conversacionalitat les expressions col·loquials més espontànies, des d'un to familiar a la grolleria o l'insult, que s'allunyen d'un registre estàndard. Així llegim: «No sé què dir-te'n, fill meu» (a Manent, 17 de novembre de 1956); «Res, xe: els erudits sou uns pillos» (a Molas, 7 de maig de 1957); «Cada dia tinc menys diners. Merda!» (a Albert Manent, 2 de novembre de 1961); «El sermó barroc del reverend Arbuxech o Albuixec (o com se'n digui el fill de puta)» (a Comas, 5 de gener 1974); «En general, el país és una olla, i trobar un animal que pensi amb el cap (en comptes de fer-ho en qualsevol altra part del cos, els peus o la punta de la fava, que és allò que passa) sempre resulta satisfactori» (a Molas, 15 de maig de 1964); «Hi ha probablement quatre o cinc editors (entre ells els de 62) que estan (o deuen estar) cagant-se en el meu arbre genealògic» (a Molas, 15 de maig de 1964); «Visca les lletres nostrades, què cony!» (a Manent, 2 de novembre de 1961). Unes expressions ben col·loquials que no deixa de fer-les xocar amb una expressió llatina: «Tots som uns. O som una merda. *Tertium non datur*» (a Manent, 28 de desembre de 1964). Altres elements que ens mostren les modulacions de l'oralitat són les interjeccions, les exclamacions, els clars canvis d'entonació o els incisos (que apareixen entre guions): «Però el cas és que potser aquest patrocini resultarà... com ho diria jo? excessiu» (Fuster 2009: 84); «¿Vols dir que no rebré cap exemplar del Segle? Ai, *l'avara povertà!*» (a Manent, 20 de gener de 1961); «I ara vaig a escriure'n una altra, de llauna, sobre les senyores. Compte, però! Res de pornografia, eh?» (a Molas, 21 de febrer de 1957); «Bé: em diràs que res d'açò —potser dit sense massa coherència ni precisió— no té res a veure amb tu. És igual. Jo tenia ganes de dir-ho a algú i tu ets, ara, la persona que tinc a tret» (a Comas, 7 de març de 1955). Com en la prosa assagística, Fuster no deixarà d'usar les interrogacions retòriques, les preguntes obertes i els punts suspensius, que inciten el lector a participar en la reflexió i a manifestar la seua opinió. També aquest caràcter conversacional inclou, amb el comentari metatextual, el destinatari de manera explícita: «¿No ho creus tu així? ¿I qui el substituirà en aquesta tan necessària i subtilíssima feina?» (a Manent, 14 de juliol de 1959).

Finalment, en l'epistolari, Fuster usa, tal com ho fa en la seua prosa assagística, un conjunt d'expressions fraseològiques, de mots particularistes amb un cert regust dialectal (Salvador i Liern 2008: 16-17): «Si em premien, bé; i si no, també —o tan bé—; me'n fot de la música i de qui la toca; etc.» (a Manent, 17

de novembre de 1956); «Perquè no és carn ni peix: ni una peça poètica estil Lorca, ni una tragediota de les bones» (Fuster 2009: 114); «I si me'l feien, enviaria a mamar a qui fos: literalment, a mamar, “que la llet és aliment”» (a Manent, 30 de desembre de 1954); «Però què hi farem! Qui no sap més, amb sa mare es gita, i no peca (diu el poble, que entén d'això)» (a Molas, gener-febrer de 1957); «Salut i força en lo canut!» (a Molas, 28 de desembre de 1965); «Hem de posar l'olla al foc cada dia, i això exigeix alguna pesseta» (a Manent, 17 de gener de 1958)... Aquestes expressions les usa, les desvirtua, fins i tot les comenta, i alhora explícita tot d'una una voluntat expressiva, col·loquial, dialectal:

Hi ha un refrany valencià (diguem-ne valencià) que diu: «amigos que no hacen (o dan: variant) ná, llargues en oli i a fer la mà» «llargues en (=amb) oli» no sé què vol dir; però «fer la mà» és una expressió obsceníssima, que podria traduir-se més o menys polidament per: «vagi vostè a masturbar-se»). De manera que, senyor meu, feu bondat, tu i l'Albert i ompliu els meus encàrrecs. Sota pena, naturalment, de llençar-vos jo, des del meu Olimp particular, l'esmentada imprecació paremiològica (a Molas, 21 de febrer de 1957).

4. *L'estil fusterià en l'estructura epistolar*

Pel que fa a les qüestions pragmàtiques, intrínseques al gènere, l'art epistolar de Fuster també té els seus trets. Sabem que les cartes estan encapçalades per la data (lloc i dia), consten d'una salutació i d'un comiat. També s'hi pot incloure, en alguns casos, després de la signatura, una postdata. Sobre aquesta estructura, Fuster pràcticament no exercirà modificacions. Sí que aplicarà, però, la riquesa expressiva del seu estil. Així, podem llegir encapçalaments com ara «19 de març de 1967 (la gent crema falles, en aquest moment)» (a Molas); «Verbena de Sant Pere Protopapa de 1967» (a Molas); salutacions com per exemple «Benemèrit Antoni» (a Comas, 7 de març de 1955) o «Doctor Molas i Llicenciat Manent: Benvolgut parell de fotres» (a Manent i Molas, 31 de març de 1957). Serà especialment amb Joaquim Molas amb qui Fuster desplegarà més varietat: «Eruditíssim Molas» ([gener-febrer de 1957]); «Pax vobis, senyor Molas» (21 de febrer de 1957); «Docte Molas» (7 de maig de 1957); «Eminentíssim atque reuerendíssim domine: Bon dia» (a Molas, 19 de juny de 1959) o «Sènyer e mestre» (a Molas, 30 juliol de 1964). Finalment, el comiat serà també en alguns casos exemple del seu humor: «Records al teu pare i al mestre Foix i als amics que et trobis de cara» (a Manent, 18 de maig de 1961); «Records a A. Manent i A. Comas, tots dos —supose— plens de salut i de gràcia de Déu (jo, també)» (a Molas, [gener-febrer de 1957]); «Que l'Esperit Sant continue il·luminant-te, per a benefici de la pàtria i de la historiografia literària, amén» (a Molas, 7 de maig de 1957); «Benediccions» (a Molas, 19 d'octubre de 1962); «Acabo, per ara. Salut i força en lo canut» (a Molas,

28 de desembre de 1965); «Requërdos» (a Molas, 19 de març de 1967); «Plego, noi. Bon dia (són les 5'45 a.m.)!» (a Molas, 20 de gener de 196[8]).

El mateix Fuster engega algunes reflexions metaepistolars, ressaltant la importància de la rapidesa en la resposta per mantenir-ne la tensió emocional pròpia del seu caràcter dialogat: «No tinc temps d'escriure més, ara. Ja em contestaràs tu aviat, oi?» (a Manent, 15 de gener de 1957), o també «Hala, veges de donar-me alguna notícia; escriu-me a correu seguit, si pot ésser, quatre ratlles il·luminadores» (a Manent, 29 maig de 1957).

Com a cloenda d'aquests textos epistolars de Fuster, transcriu la part final —té gairebé tres-centes paraules— de la postdata possiblement més provocadora i extensa —és més llarga que el text del cos de la carta— de l'epistolari fusterià conegut:

Quan vindré a Barcelona, organitzaré una manifestació d'escriptors de 62 que no hem cobrat els nostres modestos tant per cents des de fa any i mig, com a mínim. Ens situarem davant la porta de les oficines, i negarem el pas als buròcrates traïdors a la seva classe. Les pancartes podran dur inscripcions com aquestes: «Sangoneres», «Fills de puta els esquirols!» «Heu cobrat: sou còmplices!» «Els vostres torrons i la vostra missa del Gall (i el gall farcit) surten de la plusvàlua de què nosaltres som víctimes!» «Merda als llepaculs de la banca!» «O juguem tots, o estripem la baralla». «Contra els paràsits de l'escriptor!» Etcètera. Si més no, el doctor Aramon i Serra em farà costat. I espero convèncer en Moix. Si coneixes algú més que se'n pugui unir... (a Molas, 6 de gener de 1970).⁸

A MODE DE CONCLUSIÓ «PROVISIONAL»

Finalment, i per recapitular, enumere una sèrie de trets de l'estil fusterià en les cartes. En primer lloc, el receptor de les lletres determina, en part, l'estil de Fuster. Per exemple, Fuster no escriurà igual a Rafael Tasis i a Joan Triadú que a Antoni Comas, Albert Manent o Joaquim Molas. Hi ha factors de diferència d'edat, de respecte pel rol que compleix en la societat literària catalana, etc. Per exemple, en el cas de Tasis, Fuster li parla de vós, però, quan escriu als tres darrers interlocutors, després d'unes primeres cartes, amb un estil més neutre, ràpidament entrarà amb una major confiança el canvi d'estil.... És el Fuster més oral, més popular, que pensa fins i tot a escandalitzar divertidament el seu interlocutor.⁹

La segona qüestió a destacar és la varietat lingüística que usa Fuster. En un primer moment, Fuster escriu en un valencià, un català occidental estàndard;

8. L'any 1969 la crisi econòmica de Gran Enciclopèdia Catalana va arrossegar Edicions 62 i la distribuïdora de llibres Ifac. Max Cahner en va ser separat. És el context econòmic de la lletra.

9. Pel que fa a Joaquim Molas, sembla contagiar-se, fins i tot, del discurs fusterià (veg. Garcia Raffi 2008: 244-247).

són cartes de la dècada dels cinquanta. Cap a l'any 1959, però, Fuster comença un canvi morfològic cap a l'estàndard del català oriental, o del barceloní, com deia ell, perquè es dirigeix a un interlocutor de parla oriental. Els canvis apareixen en les formes verbals, els possessius i en alguns quantitius, per exemple. Tanmateix, hi ha vacil·lació en algunes cartes, en què conviuen les dues varietats (*donin, revise, suppose*; a Molas, 29 de novembre de 1958), o la reflexió metalingüística de Fuster: «Escriu-me quan vulgues, però no tardes (no tardis, és clar)» (a Comas, 7 de març de 1955). Hem de recordar que quan ha de reunir els textos per a la publicació de les obres completes es decideix per la unificació morfològica, tal com explica en la introducció del volum primer editat en 1968 per Edicions 62.¹⁰

En tercer lloc, la llengua epistolar de Fuster comparteix, bàsicament, els trets estilístics del seu discurs literari, de tota la producció escrita amb les modificacions tipològiques que el gènere demana. L'escriptor conforma l'estil cap a mitjans dels anys cinquanta, segons Sòria (2008: 61), i té en l'epistolari una deu de molts dels recursos que l'han fet recognoscible. La ironia i l'humor, el joc lingüístic, l'expressió oral que va lligant el seu discurs literari, també lliguen l'art epistolar.

I acabe. Fuster representa tot un projecte d'intel·lectual humanista que integra raó i acció, investigació i divulgació, literatura i història, reflexió i política. Lligat a un territori, esdevé universal, però. Va ser un propagandista d'idees i propostes, amb textos —amb un estil propi, inconfusible— que són referència bàsica en la nostra història cultural. Amb l'epistolari, el valor de l'obra i de l'intel·lectual encara creix més.

JOSEP-VICENT GARCIA I RAFFI
Universitat de València

BIBLIOGRAFIA

- Ballester 2009: Josep BALLESTER, *L'agitació de l'escriptura. Itineraris entre la vida i l'obra de Joan Fuster*, València, Perifèric / Ajuntament de Sueca.
- Fuster 1999: Joan FUSTER, *Aforismes*, ed. a cura d'Isidre Crespo, Alzira, Bromera.
- 2000: Joan FUSTER, *Correspondència*, vol. 4 (Manuel Sanchis Guarnier / Josep Giner / Germà Colón), ed. a cura d'Antoni Ferrando, València, Edicions 3i4.
- 2002: Joan FUSTER, *Diari de 1952-1960, Obra completa de Joan Fuster*, vol. 1, Barcelona, Edicions 62 / Diputació de Barcelona / Universitat de València, 379-381, 447.

10. Joaquim Molas, que serà el principal organitzador de les obres completes de Fuster, li escriu: «Vaig rebre la teva lletra del dia 28 de desembre i, fa pocs dies, el paquet de llibres. Va bé. Nosaltres ja intentarem de localitzar tot el que falta, i de posar-ho en *correcte barceloní*» (Barcelona, 18 de gener de [1966]). El subratllat és de l'autor (Garcia Raffi 2008: 246).

- 2009: Joan FUSTER, *Correspondència*, vol. 11, 1a part (Rafael Tasis / Joan Triadú), ed. a cura de Josep-Vicent Garcia, València, Edicions 3i4.
- Garcia Raffi 2008: Josep-Vicent GARCIA RAFFI, «La vida com a recerca: una lectura de l'epistolari de Joaquim Molas amb Joan Fuster», dins Joan Massot i Muntaner (coord.), *Estudis de llengua i literatura catalanes*, LVII. *Miscel·lània Joaquim Molas*, 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 225-249.
- Gregori 2001: Carme GREGORI, «L'humor segons Joan Fuster», dins Carme Gregori / Dolores Jiménez / Juan Vicente Martínez (ed.), *Humor i literatura. Quaderns de filologia (Estudis literaris, VI)*, València, Universitat de València, 101-118.
- Pérez Saldanya 2008: Manuel PÉREZ SALDANYA (ed.), *Joan Fuster: llengua i estil*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- Salvador i Liern 2008: Vicent SALVADOR I LIERN, «Els mots de Joan Fuster», dins Pérez Saldanya (2008: 13-31).
- 2009: Vicent SALVADOR I LIERN, «Estudi preliminar», dins Joan Fuster, *Diccionari per a ociosos*, Barcelona, Edicions 62, 11-44.
- Sòria 2008: Enric SÒRIA, «Quaestiones et disputationes», dins Pérez Saldanya (2008: 59-73).
- Viana 2008: Amadeu VIANA, «Ironies de Babel. L'escriptura indirecta en Joan Fuster», dins Pérez Saldanya (2008: 75-107).

